

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 821.161.3.09-1

МАСТАЦКАЯ ВОБРАЗНАСЦЬ З ЭКЗІСТЭНЦЫЙНЫМІ КАНАТАЦЫЯМІ
Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІРЫЦЫ МЯЖЫ ХХ–ХХІ стст.

А.В. АНЦІМОНІК

(Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск)

chornaesonca@gmail.com

Разгледжаны мастацкія тэксты беларускіх паэтаў, актыўных на мяжы ХХ–ХХІ стст., з трох розных пакаленняў. Аналізуецца лірыка з вобразамі, якія ўтрымліваюць экзистэнцыйныя складнікі. Зроблены кароткі агляд навуковай літаратуры па тэме артыкула. Вылучаны праблемы смерці, адзіноты і кахання, якія асэнсаваны ў беларускай лірыцы з выкарыстаннем экзистэнцыйных канатацый.

Ключавыя словы: беларуская літаратура, лірыка, экзистэнцыя, канатацыя, мастацкая вобразнасць, смерць, адзінота, каханне.

Уводзіны. Да экзистэнцыйных праблем, якія звычайна разглядаюцца ў мастацкай літаратуры, адносяцца пошукі сэнсу жыцця і ўсведамленне наканаванасці смерці, разуменне кахання і свабоды, абсурднасці свету і неабходнасці таго асабістага выбару паміж “дабром” і “злом”, што чалавек вымушаны рабіць усвядомлена – і не раз на працягу свайго жыцця. У кола названых праблем уваходзіць увесь феномен драматычнага светаўспрымання: са страхам, віной, трывогай, пакутамі асобы, якая адчувае сваю адзіноту ў свеце і ў цэлым космасе. Зразумела, што экзистэнцыйныя пытанні пастаянна прыцягваюць увагу мастакоў. Кожнае новае пісьменніцкае пакаленне прыносіць у літаратуру свае варыянты адказаў на згаданыя пытанні. І тым не менш яны заўсёды застаюцца адкрытымі; канчаткова і па-за пэўным гістарычным часам адказаць на іх немагчыма. Яны вырашаюцца кожным асабіста, “тут” і “цяпер”. Разам з тым экзистэнцыйная праблематыка вывучаецца філасофіяй як навукай; экзистэнцыйнае светаадчуванне звязанае і з вывучэннем псіхалогіі, сацыялогіі, што важна для разумення ўнутранага свету асобы, знітаванага з працэсамі ў соцыуме.

Экзистэнцыйныя матывы аналізаваліся як непасрэдна філосафамі-экзистэнцыялістамі (Ж.-П. Сартрам, А. Камю, М. Хайдэгерам, К. Ясперсам, М. Бярдыяевым і інш.), так і большасцю мысляроў і даследчыкаў розных часоў, сярод якіх мэтазгодна згадаць С. К’еркегора, А. Шапэнгаўэра, Ф. Ніцшэ, Э. Фрома, Т. Гобса, М. Шэлера, а таксама псіхалагаў і псіхатэрапеўтаў І. Ялома, Р. Мэя, Л. Бінсваргена, інш. Сярод найбольш уплывовых работ, што выдаваліся на рускай мове ў Беларусі, Расіі, Украіне на працягу 1990–2000-х гг., варта вылучыць наступныя: “Філасофія экзистэнцыялізму: Філасофія існавання” О.Ф. Больнава (пер. з ням.; Санкт-Пецярбург, 1999); “Філасофская антрапалогія: нарысы гісторыі і тэорыі” Б. Маркава (Санкт-Пецярбург, 1997); “Смерць і яе адносіны да непарушнасці нашай існасці” з працы “Метафізіка палавога кахання” А. Шапэнгаўэра (пер. з ням.; Санкт-Пецярбург, 2008); “Быццё і час” М. Хайдэгера (пер. з ням.; Масква, 1997); “Пра прызначэнне чалавекі” М. Бярдыяева (1993); “Хвароба ў кірунку да смерці” С. К’еркегора (пер. з дацк.; Масква, 2014); “Пра смерць і паміранне” Э. Кюблер-Рос (пер. з англ.; Кіеў, 2001); “Імкненні і іх лёс” З. Фрэйда (пер. з ням.; Масква, 1999); “Эрас і цывілізацыя” Г. Маркузэ (пер. з англ.; Масква, 2003); “Міф пра Сізіфа” А. Камю (пер. з фр.; Масква, 2011); “Уцёкі ад свабоды” (пер. з англ.; Масква, 1990) і “Мастацтва кахаць” (пер. з англ.; Санкт-Пецярбург, 2002) Э. Фрома; “Сэнс кахання” У. Салаўёва (Масква, 1892–1894).

Вывучэнне праяў філасофіі экзистэнцыялізму непасрэдна ў мастацкай літаратуры ХХ ст. утрымліваецца ў працах: “Экзистэнцыялізм у філасофіі і літаратуры” Е. Косака (пер. з пол.; Масква, 1980); “Экзистэнцыялізм і сучасны амерыканскі раман” Т. Дзянісавай (Кіеў, 1985); “Этыка кахання і метафізіка свавольніцтва” Ю. Давыдава (Масква, 1989); “Экзистэнцыйная традыцыя ў рускай літаратуры ХХ стагоддзя. Дыялогі на мяжы стагоддзяў” В. Заманскай (Масква, 2002); “Беларуская проза ХХ стагоддзя ў еўрапейскім літаратурным кантэксце: экзистэнцыялізацыя духоўнага свету героя” Т.М. Тарасавай (Мінск, 2013).

Работы, прысвечаныя агляду сучаснай беларускай лірыкі ў цэлым, у беларускім літаратуразнаўстве з’яўляюцца рэгулярна: гэта кнігі У. Гніламёдава “Ад даўніны да сучаснасці” (Мінск, 2001); А. Бельскага “Краса і смутак” (Мінск, 2000), “Галасы і вобразы” (Мінск, 2008); В. Русілка “Сучасная беларуская паэзія: творчыя індывідуальнасці” (Віцебск, 2005); І. Шматковай “Беларуская жаночая паэзія другой паловы ХХ стагоддзя” (2017); С. Калядка “Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі «жаночага» шчасця” (Мінск, 2010), “«Жаночае» і «мужчынскае» пісьмо ў сучаснай беларускай паэзіі” (Мінск, 2017). С. Калядка з’яўляецца таксама аўтарам артыкула “Экзистэнцыяльныя праблемы ў беларускай паэзіі” (2011).

Аб'ектам даследавання тут сталі выбраныя праявы экзистэнцыялізму як напрамку філасофіі ў паэзіі Я. Купалы, А. Вярцінскага, Н. Мацяш, В. Шніпа, Т. Бондар, Я. Янішчыц.

Паэзія моладзі з мяжы 1990–2000-х гг. аналізуецца ў манаграфіях А. Бязлепкінай “Разам і паасобку: Таварыства «Тутэйшыя»: Гісторыя, асобы, жанры” (Мінск, 2003); А. Брадзіхінай “Сучасная беларуская інтымная лірыка: тэндэнцыі і перспектывы развіцця” (Гомель, 2009); К. Бартноўскай (Katarzyna Bortnowska) “Białoruski postmodernizm: Liryka «pokolenia Bum-Bam-Litu»” (Варшава, 2009); А. Макміліна «Writing in a cold climate: belarusian literature from the 1970s to the present day» (Лондан, 2010) і “Рунь: Маладыя беларускія паэты пачатку XXI стагоддзя” (Мінск, 2016); І. Скарапанавай “Поставангардызм Віктара Жыбуля” (Мінск, 2018). Неабходна назваць таксама нізку навуковых артыкулаў І.С. Скарапанавай: “Теоретик белорусского поставангардизма: Юрась Борисевич” (2010), “Канцэптуалісцкія праекты Віктара Ёванова” (2010), “Іронічны маскаррад: В. Бурлак” (2010), “Функцыя інтэртэкстуальнасці ў творах Андрэя Хадановіча” (2012); “Друкапісы Зміцера Вішнёва” (2012), “Калядныя вершы Андрэя Хадановіча” (2013), “«Мінская школа» на рубяжы XX–XXI вв.” (2016); а таксама аўтарэфераты кандыдацкіх дысертацый Т. Дубоўскай “Традыцыя паэзіі Максіма Танка з акцэнтаванай нацыянальна-культурнай канцэптуальнасцю ў беларускім верлібры XX – пачатку XXI ст.” (2015) і А. Бараноўскага “Сучасная беларуская філасофская лірыка: праблематыка, вобразнасць, стыль” (2019).

У працах з галіны беларускай літаратурнай крытыкі таксама ўтрымліваецца аналіз сучаснай паэзіі: вылучым выданні Г. Кісліцынай “Blonde attack” (Мінск, 2003), “Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнай парадыгмы” (Мінск, 2006), “Культурны градыент: ідэі, маніфесты, кірункі беларускай літаратуры на мяжы XX–XXI стагоддзяў” (Мінск, 2015); А. Бязлепкінай “100 слоў пра сучасную беларускую літаратуру” (Мінск, 2012); В. Акудовіча “Разбурыць Парыж” (Мінск, 2004); І. Шаўляковай “Рэстаўрацыя шчырасці” (Мінск, 2005), “Сапраўдныя хронікі Поўні” (Мінск, 2011); Л. Сільновай “Крышталёвы сад” (Мінск, 2007); С. Дубаўца “Вершы” (Мінск, 2007); Л. Алейнік “Пясочны гадзіннік” (Мінск, 2010); Л. Галубовіча “Сыс і кулуары” (Мінск, 2010).

Разам з тым праблемы і матывы з экзистэнцыйнымі канатацыямі і іх увасабленне ў беларускай паэзіі пачатку XXI ст. яшчэ не становіліся элімінаваным, самадастатковым прадметам увагі ў сучасных навуковых даследаваннях. Аднак ёсць відавочная неабходнасць, па-першае, у выяўленні характарыстык лірычнага суб'екта беларускай паэзіі, створанай падчас чарговай пераломнай эпохі з яе “чалавекам памежжа”, і, па-другое, у новых ацэнках мастацкага мыслення значных беларускіх паэтаў, што актыўна працавалі на пераходзе з XX у XXI стст. менавіта ў анталогічным ракурсе: з трактоўкамі праблем дзейснага і метафізічнага быцця, грамадскага і асабістага жыцця, фізічнай і духоўнай смерці.

Асноўная частка. Пытанні чалавечага існавання ў лірыцы XX ст. аформіліся ў адзінае праблемнае поле экзистэнцыйнай свядомасці. Аднак яе выяўленне паэтамі старэйшымі і маладзейшымі будзе адрозным па экзистэнцыйных канатацыях.

З пэўнай доляй умоўнасці варта вылучыць асобныя групы персаналій беларускіх паэтаў трох пакаленняў – па прыкметах творчай актыўнасці менавіта ў перыяд 1980-х – 2010-х гг. і па прадстаўнічасці, прынанасці ў беларускім літаратурным працэсе, па яскравасці і сфарміраванасці ідыястыліяў. Безумоўна, кожны паэт з кожнай генерацыі меў і мае вельмі адрозныя эстэтычныя прыхільнасці. Блізкія кожнаму ідэі і эстэтычныя густы фарміравалася ў адрозных умовах: у савецкую эпоху – у генерацыі старэйшых (з такімі выбітнымі творцамі, як Р. Баравікова, А. Вярцінскі, Г. Каржанеўская, Н. Мацяш, А. Разанаў, Я. Сіпакоў і М. Стральцоў. Апошні сышоў з жыцця ў 1987 г., але і сёння застаецца для моладзі “лідарам меркаванняў”); затым, з часоў фарміравання новай беларускай дзяржаўнасці і культурна-нацыянальнага адраджэння 1990-х гг. – сярэдняе пакаленне (гэта І. Бабкоў, Г. Дубянецкая, В. Шніп, Л. Рублеўская, Л. Сом, А. Сыс і А. Мінкін); і з сучаснага этапу сацыяльна-культурнага развіцця айчыннай літаратуры – генерацыя адносна маладзейшых паэтаў (гэта Ц. Велет, З. Вішнёў, В. Гапеева, А. Дуброўскі-Сарочанкаў, В. Жыбуль, Н. Кудасава, М. Латышкевіч, В. Морт, А. Рудак, В. Рыжкоў, В. Трэнас, А. Хадановіч і Ю. Цімафеева).

Праблема смерці. Для паэтаў старэйшага пакалення, у чых вершах мы вылучылі танатычныя вобразы з экзистэнцыйнымі канатацыямі, найбольш характэрныя два варыянты асэнсавання названай праблемы.

Па-першае, яна звязвалася са спакойнымі развагамі (часам набліжанымі да філасафем) лірычнага суб'екта пра звычайны ход жыцця. Смерць малявалася як натуральная, зададзеная перспектыва любога асобнага лёсу. Да сярэдзіны 1980-х гг. паэты часта трактавалі смерць у дыдактычным плане: веды пра скон павінны скіроўваць чалавека да годнага жыцця (А. Вярцінскі “Сярод вялізнай, на ўвесь свет, вайны...”; Г. Каржанеўская “Я гэтак гляджу...”; М. Стральцоў “Ускраіна абвалаклася дымам...” і інш.). Пры гэтым, паводле беларускіх традыцый, можна заўважыць (у вершах Я. Сіпакова, інш.) пэўнае табу на выкарыстанне лексемы “смерць”. Замест яе выкарыстоўваюцца сталыя метафары або перыфразы (выправіцца да продаў, вярнуцца дадому).

Па-другое, смерць адмаўлялася лірычным суб'ектам, і пры гэтым у мастацкіх вобразах былі заўважныя канатацыі трывогі або ірацыянальнага страху перад невядомасцю, што чакае кожнага за сакрамэнтальнай рысай. Такія матывы пашырыліся з набліжэннем XXI ст. На яго сыходзе ў лірыцы старэйшых

паэтаў вобраз смерці як небыцця вылучыўся на першы план. Семантыка смерці распаўсюдзілася на вобразы сну, непрытомнасці (“Мы цёплыя, пакуль жывём...” Г. Каржанеўскай; “Сон”, “Як птушка” А. Разанава). Паміранне асэнсоўваецца таксама праз зварот да вобразаў нізу, долу, дна (“У Бога многа не прасіце...” Г. Каржанеўскай; “Дарога” А. Разанава), беззваротнасці (“Слова на развітанне. Пярэдадзень міленіума” А. Вяцінскага), выйсця, пераходу (“Цела – пльнь...”, “Кладкі” А. Разанава; “І гэты вечар” Н. Мацяш), лютасці, ліха і бялітаснасці (“Ведаў, што мы смяротныя...”, “Ад чаго мой сум” А. Вяцінскага). Часам канатацыі смерці ўзнікаюць пры ўзгаданні восені і вечара (“Асенні вечар” А. Вяцінскага), прорвы (“Вянок” Н. Мацяш), чэрапа (“Пячора” А. Разанава) і падобнага. Арыгінальны вобраз падвоннай у сне свядомасці з канатацыяй смерці знаходзім у вершы “Напэўна, гусі на бяду...” М. Стральцова:

Тады я глянуў на зямлю,
Дзе засталіся чалавекі,
І зразумеў, як я люблю
Ўсё тыя ж папавы і рэкі.

Што толькі міг –
і ўжо табе
Ні спадзявання, ні вяртання,
Што будзеш плакаць у журбе –
Без даравання, без адхлення...

Што я хацеў, што я хацеў,
Што за праява адбылася?..
Я сніў, што сам я адляцеў –
Душа ўзяла і засталася [10, с. 424].

У паэтаў сярэдняга пакалення праблема смерці таксама разумеецца як фатальнае завяршэнне жыцця. Якраз прадстаўнікі гэтай генерацыі (І. Бабкоў, А. Мінкін, інш.) пастаянна і публічна сцвярджаюць свой піетэт перад асобай і спадчынай Міхася Стральцова (напрыклад, бяруць удзел у Стральцоўскім фэсце – штогадовым міжнародным фестывалі паэзіі, які праводзіцца ў Мінску з 2012 г.). Яны звяртаюцца да характэрных вобразаў-выяў жыцця, знітаванага са смерцю, праз экзістэнцыйныя канатацыі. Іх знаходзім у вершы “Вакно” І. Бабкова:

Надзейны прытулак
далёкай і зрэбнай начы

(а можа жыццё што так прамінае
праходзіць
шукае напраўдзе
а гэтай гадзіне)

Адбітак празрысты
асьветлены
даўна памерлы [1, с. 25].

Аднак паэтам сярэдняга пакалення блізкая не толькі філасофская мадальнасць у роздумах пра скон. Яны падкрэсліваюць таксама сваё памкненне да жыцця з яго асалодамі. У іх вершах карэляцыя “жыццё – смерць” разглядаецца як каўзуальная, а не антытэтычная. Пакуль жыццё доўжыцца, лірычны суб’ект, тыповы для лірыкі гэтай генерацыі, вызнае і горыч, і асалоду. Больш за тое: сам скон нярэдка набывае пазітыўныя канатацыі. Калі герою прыходзіцца жыць поруч са здрадай, страхам, няволяй, то існаванне робіцца або роўным скону, або менш прывабным за яго (“Калі восень...” І. Бабкова, “Хто мы” Г. Дубянецкай, “Човен харона. Калі жыццё нашчэнт згалее...” А. Мінкіна, “Максіму” Л. Рублеўскай, “Я баяўся страціць волю...” Л. Сом, “Я дарэшты ў тваёй уладзе...” А. Сыса, “Ты ведаеш даўно, што мы памром...” В. Шніпа, інш.). З такога пункту гледжання вырастае стаўленне да смерці як да збавення – забыцця-спакою, “ніраны... – стану без жаданняў” [4, с. 252]. Так, напрыклад, у А. Мінкіна (XXXIV. ВАЛУН) сустракаем наступныя вобразы з канатацыямі смерці:

Дзьмухай не дзьмухай на прысак – ніяк
Попел ачахлы не запалымнее...
Шэры валун, ты мне – першы сваяк:
Сам я штодзень усё больш камянею [5, с. 40].

Адметна, што паэтыка вершаў пра смерць блізкага чалавека больш традыцыйная, з натуральнымі матывамі распачы, непрыняцця страты (напрыклад, “Я не дам табе памерці...” Л. Сом, “Песня пра каханне” А. Сыса, “Пахмелле” Г. Дубянецкай, “Кавярня” І. Бабкова, “LXIX. Літаратурныя фрагменты. 4. Машэка “Магіла льва” А. Мінкіна).

Найбольш мастацкіх вобразаў смерці створана паэтамі з маладзейшай генерацыі. Пры гэтым лірычныя (і ролевыя) героі гэтых паэтаў часта робяцца выразнікамі эпатажу, падкрэсленай абьякавасці да фактаў скону, адсутнасці страху і пэўнага пафасу містычнасці дзякуючы прыёмам парадаксальнай эстэтызацыі альбо іроніі (“што скура нованароджанага дні...” Ц. Велета, “я вязу на пахаванне вянок...” З. Вішнёва, “МНЕ белым кітом...” В. Гапеевай, “Мы ідзём па-над хвалямі велічнай часавай плыні...” А. Дуброўскага-Сарочанкава, “Сусвет – вялізнае Гестапа...” В. Жыбуля, “Калі маё жыццё свой шлях завершыць...” Н. Кудасавай, “Ода да Бранкі” В. Морт, “Бабуля слухае музыку” А. Рудака, “самае цікавае” В. Рыжкова, “Смак адчаю” В. Трэнас, “З неба падаюць абрыкосы...” А. Хадановіча, “Бабулі” Ю. Цімафеевай).

Менавіта гэтае пакаленне ўпершыню ў беларускім прыгожым пісьменстве зрабіла банальнай тэмай суіцыд. Маладзейшыя паэты спрэс агучваюць, “пражываюць” праз сваіх персанажаў шырокі спектр эмоцый, датычных самагубства (“па небасхіле цёмным караскалася чародка птушак...” Ц. Велета, “вось боўтаюся на вяроўцы...” З. Вішнёва, “Ружовыя галюцынацыі...” В. Гапеевай, “Серыйнае самазабойства” В. Жыбуля, “Калі сэрца прасякнутае святлом суіцыду...” Н. Кудасавай, “Альберт Эйнштэйн” А. Рудака, “Верш калесамурайскай тэматыкі” В. Рыжкова, “Чужынец” В. Трэнас, “Спеў аб маім суіцыдзе” А. Хадановіча). Трэба прызнаць, што распаўсюджанасць такіх матываў у мастацкім паэтычным свеце дастаткова дакладна адлюстроўвае рэальную жыццёвую статыстыку [12, с. 39].

Праблемы адзіноты і кахання. Ідэя адзінокага чалавека і пошуку ўласнага месца ў варожым свеце, адна з важнейшых у філасофіі экзістэнцыялізму, па-мастацку ўвасоблена ў тэкстах паэтаў з усіх трох пакаленняў. Пошук чалавекам свайго прызначэння набывае асаблівае значэнне ў сітуацыі перад “знакам смертнасці сваёй” (верш А. Вярцінскага “Ад чаго мой сум”, [2, с. 85]). Паэты старэйшай генерацыі часцей за іншых свядома фіксуюць змены, непазбежныя праз злом былой эпохі: свет перастае быць утульным, і лірычны герой губляе давер да яго. Абвострана гучаць матывы ўнутранага дыскамфорту, самоты, адчужанасці, сенсорнага голаду, а таксама супраціў тэатралізацыі і фальшу новай штодзённасці. Больш важнай становіцца не канстатацыя факта, а эмоцыя, мадальнасць супраціву негатыўным праявам у грамадстве. Пры гэтым з былых часоў усё яшчэ застаюцца актуальнымі (або абнаўляюцца) і публіцыстычны пафас, і памкненне да непасрэднай лірычнай споведзі. Адкрыта выказваецца скепсіс, сумненні ў магчымасці самапазнання (“Жыву, і, дзякуй, не ў прасторы голай...” Р. Баравіковай, “Пра дзіўнае адчуванне” А. Вярцінскага, “Рыпач прыступкі пры хадзьбе...” Г. Каржанеўскай, “Не ведаю” Н. Мацяш, “Падводны пльвец” А. Разанава, “Пачатак” Я. Сіпакова).

У лірыцы паэтаў сярэдняга пакалення адзінота не заўсёды адлюстроўваецца з экзістэнцыйнай глыбінёй. Найперш яна падаецца як суб’ектыўная – інтымная, бытавая ці псіхалагічная сітуацыя. Разам з тым драматычнае ўсведамленне сваёй самотнасці неаднаразова гучыць у лірыцы В. Шніпа: “мяне адзінота забіла” (“Балада жыцця і смерці”, [14, с. 24]); “адзінота забівае нас” (“Самотна жыць, нібыта мёртвым быць...”, [13, с. 239]). Часам, як у вершы Л. Сом, самота персаніфікуецца, набывае матэрыяльнае аблічча:

Ёсць маўкліваць
<...> Адзіноты маёй залатой [9, с. 38]
 (“Суразмоўцы далёка – папера...”).

У лірыцы прадстаўнікоў гэтай генерацыі амаль не выяўляецца цікавасці да самапазнання як такога. Значна больш аўтараў прыцягвае мастацкае вырашэнне праблемы ўнутранага свабоды. Яна, у сваю чаргу, часта знітавана з феноменамі смерці і страху (прычым бояззю як страты волі, так і яе набыцця), звыкла супрацьпастаўлена залежнасці і не набывае глыбокага філасофскага і завершанага вызначэння ў тэкстах, застаючыся неспасціжым феноменам (“Сцякалі ў сон” Г. Дубянецкай, “Дзень нараджэння дарогі” Л. Рублеўскай, “О, як нясцерпна і прагна...” Л. Сом, “Маналог Апанаса Філіповіча” А. Сыса, “Воля на чужыне...” В. Шніпа). Адметна, што свабода не ўваходзіць у кола артыкуляваных асноўных інтарэсаў тых прадстаўнікоў старэйшага і малодшага пакаленняў, чыю лірыку мы прааналізавалі.

Сучасныя аўтары з маладзейшай генерацыі звячваюць праблему адзіноты праз канфліктнае супрацьстаянне “Я – Соцыум”. У адрозненне ад вопыту папярэднікаў, гэтыя творцы выказваюцца катэгарычна, праблему адзіноты трактуюць як невырашальную. Напрыклад, у вершы “Зноў сакавік да лютага лашчыцца...” А. Дуброўскага-Сарочанкава чытаем:

Што ты шукаеш, як той звар’яцелы,
ў гэтым натоўпе яшчэ?
Кінь! Гэта статка галоднага цела,
россып пустых вачэй [3, с. 24].

Суб'екты лірыкі часам не знаходзяць ніякага выйсця з падобнай канфліктнай сітуацыі і таму апынаюцца ў стане распачы. Адсюль такія абарончыя рэакцыі, як скепсіс і іронія, агрэсія, эскапізм, культываванне і эстэтызацыя болю, пакутаў і адзіноты, за чым угадваецца трагедыйна-драматычнае светаўспрыманне маладога пакалення (“над Бетлеемам штосьці гарыць?..” Ц. Велета, “мае думкі ў гэтых мясцінах” З. Вішнёва, “Канцонэ пра трох ільвоў” В. Гапеевай, “Мы ў дзвюх краінах – я і ты...” А. Дуброўскага-Сарочанкава, “Вышывала аркушы вершамі...” Н. Кудасавай, “Перакулены горад” М. Латышкевіч, “Апошняя яблыня” В. Морт, “Трамвайны шум” А. Рудака, “Рэцыдывы самоты” В. Трэнас, “Маленькі жабрак” А. Хадановіча, “трубасць гэтага горада...” Ю. Цімафеевай і інш.).

Альтэрнатывай адзіноце традыцыйна вылучаецца каханне. Зварот да гэтага пачуцця дастаткова значны ў сістэме мастацкай аксіялогіі ўсіх трох генерацый паэтаў, названых вышэй. Эратычна-танатычная прырода любові – вось радовішча мастацкай вобразнасці з экзістэнцыйнымі канатацыямі. Каханне, любоў можа стаць жыццёўтваральнай асновай, сродкам пераадолення неўладкаванасці ўласнай экзістэнцыі: “*Ра-шуча ўсе сумненні адхіні – / Няма адчаю, калі так кахаеш!*” (верш Я. Сіпакова “Травой траву ніколі не стрымаеш...”, [8, с. 253]). Гэтае ж пачуццё можа быць разбуральнай сілай, крыніцай горычы, пакуты і адзіноты. Адметна, што пераважна жанчыны-аўтаркі са старэйшага і сярэдняга пакаленняў ствараюць любоўную лірыку з драматычным модусам мастацкасці (“За дзень да снежня” Р. Баравіковай, “Не ведаю” Н. Мацяш, “Fatiguee” Г. Дубянецкай, “Навыдумлялася каханне...” Л. Сом), тады як у малодшай генерацыі прыхільнасць да такога пафасу ўласціва як жанчынам, так і мужчынам. Іх лірычныя героі перажываюць цэлы спектр такіх пачуццяў, як страх, рэўнасць, адзінота, пакуты. З уласцівым маладосці максімізмам творцы схільныя надаваць больш увагі эсхаталагічным матывам, спалучаным з разглядаемай з’явай, чым вітальным, у іх тэкстах часта з’яўляецца іронія. Напрыклад, у вершы “Museo de los niños” А. Хадановіча трапна апісваецца ўся схема інтымных стасункаў: тут па-экзістэнцыйнаму абсурдная сама магчымасць звядзення любові да загадзя вядомых дзеянняў. Такім чынам каханне дэсакралізуецца, фармалізуецца [11, с. 53]. Выразны матыў кахання як экзістэнцыйнай катэгорыі мае месца ў вершы “Утопія” В. Морт, дзе інтымнае пачуццё асэнсоўваецца як з’ява, здольная рабіць чалавека ўнікальным:

Да новага світанья
каханкі рамантуюць нашыя целы.
Слінаю змазваюць поры,
рукамі ўдасканальваюць нашыя твары.
Таму мы й не падобныя адно да аднаго –
мы ручной працы [6, с. 74].

Заклучэнне. Такім чынам, экзістэнцыйная праблематыка вельмі ярка выяўлена ў паэзіі ўсіх беларускіх сучасных творцаў. Матывы смерці, свабоды, адзіноты, кахання, сэнсу жыцця і месца чалавека ў свеце вылучаюцца сваёй універсальнасцю: яны прысутнічаюць у жыцці кожнага пастаянна і незалежна ад таго, асэнсоўваюцца яны людзьмі альбо не. Яны з’яўляюцца ў выніку сутыкнення індывідуума з быццём і востра перажываюцца ў суб’ектыўным унутраным свеце. Лірыка мяжы тысячагоддзяў (з акцэнтам на пачатку XXI ст.) трох умоўна вылучаных пакаленняў беларускіх паэтаў пацвярджае, што асобнае “Я” застаецца падкрэслена-суб’ектным, вылучаным з агульнай плыні дзякуючы багаццю арыгінальных вобразаў з экзістэнцыйнымі канатацыямі. Таксама ў творчасці маладзейшай паэтычнай генерацыі вылучаюцца ролевыя персанажы, праз якіх транслюецца дэсакралізацыя вобразаў смерці, эпаічнае стаўленне да праблем суіцыду і фатальнай адзіноты.

ЛІТАРАТУРА

1. Бабкоў, І. Герой вайны за празрыстасць / І. Бабкоў. – Мінск: БГАКЦ, 1998. – 92 с.
2. Вярцінскі, А. Жыццёмем: вершы і паэмы / А. Вярцінскі. – Мінск: Кнігазбор, 2012. – 136 с.
3. Дуброўскі-Сарочанкаў, А. Эстэтыка маўчання: вершы, паэма / А. Дуброўскі-Сарочанкаў. – Мінск: Кнігазбор, 2011. – 88 с.
4. Маркузе, Г. Эрос и цивилизация / Г. Маркузе ; пер. с англ. А.А. Юдина. – М. : АСТ : ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 312 с.
5. Мінкін, А. Мянэ тут не было... : паэзія і проза / А. Мінкін. – Мінск: Кнігазбор, 2018. – 276 с.
6. Морт, В. Эпідэмія ружаў / В. Морт. – Мінск : Логвінаў, 2017. – 100 с.
7. Разанаў, А. На гэтай зямлі / Алесь Разанаў. – Вільня : Логвінаў, 2015. – 410 с.
8. Сіпакоў, Я. Выбраныя творы: у 2 т. / Я. Сіпакоў. – Мінск : Маст. літ., 1995. – Т. 1 : Паэзія. – 431 с.
9. Сом, Л. Свабода Слова Зіма: вершы / Л. Сом. – Мінск : Логвінаў, 2005. – 130 с.
10. Стральцоў, М. Выбранае : Проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў ; [прадм. А. Адамовіча]. – Мінск : Маст. літ., 1987. – 607 с.

11. Хадановіч, А. Цягнік Чыкага-Токіё: вершы / А. Хадановіч. – Мінск : Логвінаў, 2016. – 182 с.
12. Чхартишвили, Г. Писатель и самоубийство [Электронный ресурс] / Г. Чхартишвили. – Режим доступа: http://roy-allib.com/read/chhartishvili_grigoriy/pisatel_i_samoubiystvo.html#784025. – Дата доступа: 21.03.2020.
13. Шніп, В. Балада камянёў: паэзія і проза / В. Шніп. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 318 с.
14. Шніп, В. Выратаванне атрутай. Рублеўская, Л. Над замкавай вежай / В. Шніп, Л. Рублеўская. – Маладзечна, 2003. – 128 с.

Паступіў 05.07.2021

ARTISTIC IMAGERY WITH EXISTENTIAL CONNOTATIONS IN THE BELARUSIAN LYRICS OF THE TURN OF THE XX–XXI CENTURIES

A. ANTSIMONIK

The article considers of the books of Belarusian poets, who are active at the turn of the XX – XXI centuries, from three different generations. There is an analysis of lyrics with images that contain existential components. There is a brief review of the scientific literature on the topic of the article. There are selected problems of death, loneliness and love, which are understood in the Belarusian lyrics with using existential connotations.

Keywords: Belarusian literature, lyrics, existence, connotation, artistic imagery, death, loneliness, love.